

СТАНОВЛЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО ПРОЕКТУВАННЯ В ЕПОХУ АНТИЧНОСТІ

Бутченко Т.І. (м. Запоріжжя)

Анотація

Стаття присвячена вивченню становлення соціально-політичного проектування в епоху античності. Латентні тенденції формування античного соціально-політичного проектування досліджуються на трьох рівнях: суспільних потреб та інтересів, філософських концептів і різноманітних перцептуальних форм. Особлива увага звертається на соціально-політичне проектування в умовах грецьких міст-держав.

The article is concerned the becoming of social political projecting in the ancient epoch. The tenuous budding of ancient social projecting is investigated on the three levels: the field of public needs and interests, the sphere of philosophical concepts and the level of different perception forms. The special attention is paid to social political projecting in the conditions of Greek city-states.

Ключові слова

СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНЕ ПРОЕКТУВАННЯ, СТАНОВЛЕННЯ, АНТИЧНІСТЬ, ПОЛІС, НОМОС, ЛОГОС, СОФІСТИ, ПОЛІТЕЙЯ

Вступ

Реалізація суспільно-значущого потенціалу соціально-політичного проектування, попередження його антисоціального, маніпулятивного спотворення уможливленню на шляхах соціально-філософської рефлексії історичного підґрунтя раціонального конструювання форм організації та здійснення політичної влади. В цьому плані особливий інтерес викликає античність як епоха зародження проектного відношення до соціально-політичного світу, появи одних із перших філософських спроб осмислення проектувальних можливостей людини.

Обговорення проблеми

Дослідження античних образів суспільних перетворень ведуться тривалий час. Поміж вітчизняних праць у цій галузі відзначимо вивчення історії античних теорії перебудови суспільства та держави [4;9], філософських аспектів суспільно-політичної думки античності [1;5;6;7], історичного розвитку античних держави та права [8]. Крім того, мірою концептуалізації понять «проектування», «соціальне проектування» в поле дослідницьких інтересів потрапляють і окремі питання безпосередньої історії соціального проектування в епоху античності [10].

Водночас відчувається брак соціально-філософських досліджень історичного розвитку соціально-політичного проектування, щоб комплексно відтворювали внутрішні закономірності цієї діяльності за допомогою аналізу її механізму. Останній, на наш погляд містить три

провідні, взаємопов'язані рівні: найперше, рівень рушійних сил проектної діяльності (потреби, інтереси, ціннісні орієнтації, особливий характер суб'єктів та ін.); по-друге, концептуальний рівень (ідеї, концепції, різноманітні засоби теоретизування); по-третє, перцептуальний рівень, на якому відбувається втілення, предметнення проектувального задуму (мова, письменність, порядок прийняття державно-політичних рішень, юридична техніка та ін.).

Мета цієї статті – проаналізувати зміст зазначених рівнів у період античності на предмет визначення закономірного характеру становлення античного соціально-політичного проектування.

Уточнимо, що термін **“становлення”** вживаємо в якості філософської категорії, яка характеризує процес зародження можливостей та їх перетворення у дійсність, “середній стан” між ніщо і буттям. Поняття **«соціально-політичне проектування»** визначимо як творчу мисленнєву діяльність із конструювання здійснених, завершених, цілісних, ідеальних моделей функціонування нових форм організації та реалізації політичної влади.

Витоки античного соціально-політичного проектування пов'язані з появою державно-політичних форм у країнах Середземного моря (Греція, Італія, Мала Азія, Північна Африка та ін.) у VIII – VI ст.ст. до н.е. Антична державність виникає в особливих умовах, що вельми відрізнялися від обставин формування держави на Стародавньому Сході. Передусім, в античних суспільствах більший ефект мала не настільки “глобально організована”, колективістська форма праці, ніж у східних землеробських цивілізаціях. Ця обставина зумовлювала менше значення управлінського фактору в соціально-економічній диференціації. Родова знать, військові вожді, звісно, користувалися своїм становищем, привласнюючи значну частину військової здобичі та зосереджуючи у своїх руках засоби виробництва – землю, худобу, рабів та ін. Але відсутність потреби в жорсткій, ієрархічній системі централізованого управління спричиняла розпорошеність матеріального багатства між окремими особами, і, нарешті, те, що відносини приватної власності взяли гору над родоплемінною “військовою демократією”. В якийсь момент зіткнення протилежних інтересів заможних і незаможних соціальних груп, класів наближається до небезпечної межі, за якою родоплемінні форми соціальної саморегуляції необоротно розпадаються.

За цих обставин у відповідь на потребу збереження єдності та цілісності розшарованого суспільного організму з'являється провідне державне утворення ранньої античності – **поліс** – своєрідна форма організації громади, в якій синкретично поєднувалася політична, соціально-економічна і релігійно-духовна структури. Полісна форма була спрямована на конституювання та здійснення колективних інтересів певної спільноти, забезпечення її єдності за допомогою соціального компромісу: підтримка бідних та обмеження підприємницького свавілля

багатих співгромадян. Водночас вона протистояла іншим суспільними групам, виступала колективним суб'єктом експлуатації решти населення, за якими громадянські права не визнавалися (раби, переселенці, інші народи, особливо, периферійні, «варварські»).

Приватновласницьке підґрунтя, визначаючи вищу ступінь соціальної конфліктності, зумовлювало динамізм, мінливість полісного розвитку. Крім того, якщо коло суб'єктів суспільно-політичних відношень у східних суспільствах переважно обмежувалося правителем, чиновництвом і жерцями, то в античних – воно виявляється набагато ширшим, включаючи до себе всіх вільних громадян – членів полісної громади. Все це зумовлювало активізацію політичної діяльності, розгортання мережі громадських обговорень, на яких артикулювалася багатоманітна палітра соціальних інтересів. За цих умов актуалізувалася потреба щодо розвитку раціональних засобів конструювання привабливих образів політичного майбутнього, переконання співгромадян в обґрунтованості своєї позиції, і, мобілізація, в такий спосіб, загальної волі щодо реалізації певної спільної мети.

Зазначене проектувально-конструктивне спрямування в розвитку суспільної свідомості спиралося на відповідні соціокультурні надбання античного суспільства. Передусім, відбувся прогрес письменності в зв'язку з винаходом і поширенням алфавітної системи, яка була простіше за ієрогліфічні, клинописні форми східних цивілізацій. Нове спрощене алфавітне письмо, засноване на нормативній граматиці обмежувало, а часом руйнувало монополію окремих вузьких корпорацій (писці, жрецтво) на участь у духовному виробництві та управлінні, відкривало нові культурні і політичні обрії для широких верств полісної громади. Важливе значення також мало творче запозичення культурних досягнень східних суспільств у галузях математики, архітектури, астрономії, економіки та ін., що сприяло швидкому підвищенню інтелектуального та управлінського індексу античного мислення.

Крім того, становленню соціального проектування сприяв **специфічний характер античного духовного життя**. Насамперед, це відносна релігійна свобода людини (у будь-якому разі порівняно з попередніми східними цивілізаціями або прийдешнім середньовіччям). Особливо це яскраво проявилось в Стародавній Греції, де міфологічна політеїстична система відзначалася гнучкістю, допускаючи певну ступінь духовної свободи індивідів, громади, що мали можливість обирати власне божество з існуючого пантеону. «В Греції релігія так і не стала спроможна виконувати роль всемогутнього духовного пастиря свого народу, не змогла скувати його творчу свободу цілями незаперечних догм, правил і заборон. У багато чому цьому заважала певна її архаїчність або недорозвиненість і, зокрема, її вже відзначений догматизм, себто відсутність єдиного, систематично викладеного та обов'язкового для всіх віроучення» – підкреслює Ю. В. Андрєєв [1, с.298]. Проте релігійна свобода не була безмежною, атеїзм не вітався, від

громадян вимагалось шанобливе ставлення до релігійних культів, визнаних полісом в якості офіційних. Згадується трагічна доля Сократа: один із пунктів звинувачення, за яким у IV ст. до н.е. він був засуджений до страти – це прояв «зневаги до державних богів».

Уже в ранній античності поширюється усвідомлення залежності долі людини від її завзятості, мужності, талантів. Ці мотиви проявляються в низці міфів, творчості давньогрецьких рапсодів Гомера та Гесіода (VIII – VII ст.ст.). Так, в поемі «Труди та дні» Гесіод закликає людей бути дбайливими господарями, переконує у високій цінності праці, яка є основою їхнього добробуту. Але для Гесіода характерна й інша, архаїчно-міфічна орієнтація, що виражається у сприйнятті часу як циклічного повернення подібного, вірі у божественну визначеність усіх подій земного життя, що являє себе в поетапному погіршенні умов життя і людської природи від золотого сторіччя до залізного. Себто в рамках міфологічного світогляду, навіть, у його лібералізованих, художньо-епічних формах, ідея людини-героя, людини-творця залишалася в зародку, а реалізації її проєктувальних потенцій протистояв потужний вплив ірраціонального, некритичного сприйняття світу згідно до міфічних образів та уявлень.

Проте криза родоплемінних форм суспільного життя та становлення полісу стимулювали **початок критичної рефлексії традиційних норм первісного ладу та їхнього міфологічного підґрунтя**. Інтенсифікація цього процесу в духовній сфері зумовлювало народження філософії, а в соціально-політичній – появу паростків проєктувально-конструктивної діяльності, спрямованої на запровадження нових полісних форм устрою суспільства. Зазначені процеси здійснювалися майже синхронно в ході архаїчної революції VIII – VI ст.ст., коли відбувалися бурхливі державотворчі процеси, очолювані есимнетами, себто обраними народом посередниками, покликаними запровадити нові закони, що мали покласти край громадським конфліктам. У Спарті – це був Лікурґ, в Афінах – Солон, у Мітилені на Лесбосі – Пітак, у Фівах – Філолай, у Локрах Епізефірських – Залевк. В історичній пам'яті зазначені реформатори визнавалися не лише як великі законодавці, але і як великі мудреці, що виявилися здатними наблизитися до розуміння глибинної суті людини та світу, творчо переосмислити наявний на той час духовний і практичний досвід. Напевно, вони ще не були спроможні формулювати розгорнені концептуальні моделі запланованих перетворень. У дійсності, радше, йшлося лише про окремі ідеї, тісно вплетені у практику. Наприклад, Солон у поетичній формі висловлює ідею «номоса», «розумного закону», як вираження справедливості, правди («дике»), порушення якого – причина всіх суспільних бід. «Ось що повідати велить моє серце народу афінян: адже беззаконня несе місту безліч бід; де же законність панує, там порядок зі згодою є» [2, 364]. Звідси головні завдання закону – це вгамувати людські нерозумність, марнотратство, жадібність,

нестриманість пристрастей, а натомість забезпечити правду, справедливість, рівну долю для всіх людей незалежно від їхніх статків і, в такий спосіб, припинити ворожнечу.

Більш глибоку розробку ідея «номоса» отримує в творчості давньогрецьких натурфілософів. **Анаксимандр Мілетський** (610 – 547/540 до н.е.) зв'язує «номос» з поняттям «апейрона» як позначення нескінченної, невмираючої первини, якій властивий безперервний рух. При цьому субстанційного розрізнення між природою і суспільством мислитель не робив. Вони підпорядковуються однаковим законам. Закон справедливості («дике»), що є головним, наказує всім речам не порушувати встановлених від природи меж. Проте, виокремлюючись з «апейрона», речі та явища, що протиборствують між собою, прагнучи переваги, порушують цей закон. Унаслідок цього, вони несуть кару і гинуть. Це властиво не лише для окремих явищ, але і для цілих світів, вони народжуються, зріють, старіють і, нарешті, вмирають, щоб потім відродитися знову, і так повторюється вічно.

Уявлення про безкінечність і суперечливість розвитку було засвоєне **Гераклітом Ефеським** (пр. 520 – пр. 460 до н.е.), який поклав його в основу вчення про логос як закономірне підґрунтя справедливості, правди, правосуддя. Логос – це внутрішня міра речей, природних і суспільних явищ, що постійно змінюються в зв'язку з внутрішньою подвоєністю на протилежні сторони та їхньою суперечливою взаємодією. Як такий логос втілює встановлення в процесі боротьби певної міри гармонії, упорядкованості, доцільності. Водночас він містить первини самозаперечення і породження нового конфлікту. Отже, логос відіграє роль всезагальної діалектичної сутності всього суцього, що проявляється у фізичній субстанції в якості вогню, живого та вічного змінюваного космосу. Пізнання логосу є основою забезпечення соціальної справедливості, регулювання суспільно-політичного життя. Проте пізнати логос, себто закономірний характер світобудови, здатні не всі люди, більшість схильна діяти під впливом пристрастей і бажань. На цій підставі робилися висновки про природний характер соціальної нерівності, потребу аристократичного правління кращих, які спроможні наблизитися до розуміння логосу і на цій підставі визначати добрі закони.

Подібні погляди, що, по суті, спрямовані проти демократії, очевидно, були не випадкові. В Ефесі, на батьківщині філософа, вже відбулися демократичні суспільно-політичні перетворення за зразком афінських. Практика майже відразу виявила недоліки цієї політичної форми, насамперед, в плані загрози використання демократичних дискусій для маніпулювання громадською думкою з метою здійснення вузьких егоїстичних інтересів окремих демагогів. Крім того, недостатня освіченість, неучтво членів полісної громади негативно відображалися на якості рішень, ухвалених у демократичний спосіб. Нарешті, сам рівень суспільної свідомості, що оперувала традиційними міфічно-релігійними

формами та прототипами розв'язання соціальних проблем, не завжди відповідав новим конкретно-історичним умовам. У той же час не всі громадяни були здатні вийти за рамки буденних уявлень, традицій і піднятися до критично-філософського мислення. Крім цих обставин, зневіра Геракліта в демократії може пояснюватися причинами особистого плану. Відомо, що він походив з роду басилевсів (царів-жерців), у початковий період свого життя сам претендував на царській трон, а в подальшому підтримував аристократичну партію в її боротьбі проти демосу.

Однак історія довела однобічність негативної оцінки демократії, виявивши її переваги, власне, з точки зору забезпечення діалектичної відповідності людських установлень логосу як вічно змінюваній об'єктивній мірі саморуху природи та суспільства. Вже в найближчий час це засвідчили успіхи, продемонстровані лідером демократичного будівництва – Стародавніми Афінами, що не лише зуміли вистояти в ході греко-перських воєн V ст. до н.е., але і перетворитися в могутню державу, яка очолила великий морський союз грецьких полісів.

Ці досягнення значною мірою зумовлювалися соціально-політичним поступом, запровадженням у ході серії реформ (Солона, Клісфена, Ефіальта, Перикла) такої моделі демократичного врядування, що знижувала ризики ухвалення непродуманих законів. Зокрема, ухвалення загальнообов'язкових законів («*nomos*») входило до компетенції народних зборів («еклезії»). Щорічно розглядалося питання про прийняття до розгляду нових чи зміну старих законів. Якщо еклезія погоджувалася з необхідністю нового закону, то вона доручала ініціатору його ухвалення подати законопроект до Ради п'ятисот («буле») – своєрідний уряд полісу. У випадку позитивної оцінки урядом проекту, він знов спрямовувався до Народних зборів і публікувався для всезагального ознайомлення. Схвалений еклезією, законопроект передавався до суду присяжних («гелієї»), де доводилася його обґрунтованість. На будь-якому етапі законодавчої процедури проти ініціатора закону міг розпочатися судовий процес згідно процедури «*graphe paranomon*». Якщо в суді встановлювалася шкідливість або непотрібність законопроекту, то він скасовувався. А якщо громадянин тричі програвав суд щодо прийняття висунених їм законопроектів, то він взагалі позбавлявся права законодавчої ініціативи.

Все-таки, як свідчить історія, ця складна процедури не була стовідсотковою гарантією проти можливих законодавчих помилок і ексцесів (нарешті, багато важливих ролей, передбачених цим порядком, заміщалися за допомогою жеребкування, а не свідомого раціонального обрання найкращих). Але, водночас, демократична модель відкривала можливості для конституювання особливої професійної діяльності з пошуку і відбору новацій, в тому числі, і в соціально-політичній сфері. Підхоплена іншими полісами, вона сприяла формуванню у широких верств громадян потреби щодо підвищення власної компетентності та

освіченості. У відповідь на цей виклик розгортається просвітницький рух софістів, платних викладачів красномовства, які, проте, не обмежувалися вдосконаленням суто технічного вміння аргументовано захищати певні думки, але звернулися і до проблеми змісту самої думки, розроблюючи чисельні соціально-філософські та етично-правові вчення. В цій якості вони відіграли особливу роль у становленні концептуальної основи соціально-політичного проектування.

Так, представник старшого покоління софістів **Протагор з Абдер** (490 – 420 до н.е.) у своєрідній міфологічно-філософській манері обґрунтовував ідеї соціальної рівності та поступального розвитку культури. Він вважав, що спочатку до створення держави люди жили одинаками, були безпомічні і гинули від диких тварин. У подальшому вони отримали вогонь від Прометея, який викрав його в богів. Згодом вони поступово оволодівають ремеслами і починають жити в товаристві. Коли між ними почалися чвари, боги дарували їм почуття стыду і сумління, зробив усіх їх незалежно від походження і здібностей причетними до політики. Право кожної людини на участь в державному управлінні, ініціювання законопроектів аргументувалося, крім того, посиленням на відносність пізнання світу. Оскільки загально визнаної істини і єдиного бога не існує, то носіями знань можуть бути не лише особливо підготовлені люди, але будь-хто, не залежно від характеру занять. Розвиваючи ці думки, Горгій із Леонтін (483 – 380 до н.е.) підкреслював умовність уявлень про справедливість і добродійність, їх залежність від роду занять, статі людини, часу і місця її життя. Відповідно до цього політичні установлення, закони інтерпретувалися як штучні встановлення людей, результати суспільних домовленостей.

Із цього випливало, що від волі, творчих задумів і зусиль людини залежить конкретний вигляд і зміст суспільно-політичного життя. Зазначена революційна думка зумовлювала появу масштабних проектів перетворення полісу, раціоналізації всіх аспектів громадського життя. Одними з перших, хто взялися за виконання цього завдання, були Гіпподам Мілетський і Фалей Халкедонський, про проекти яких повідомляє Аристотель [2, с. 72 – 79].

Гіпподам Мілетський (498 – пр. 409 до н.е.) був архітектором, автором містобудівної системи, що зберегла своє значення до наших днів, проектантом кількох стародавніх грецьких міст (Пірея, Фурії, можливо, Родоса). Він спробував реалізувати архітектурні та математичні знання в ході розробки проекту організації нового полісу, що мав налічувати рівно 10 тисяч громадян, розділених на три групи – ремісників, землеробів і воїнів. За цим же професійним принципом мала бути поділена земля, класифіковані закони, організована система державного управління. **Фалей Халкедонський** запропонував в якості принципу політичної організації вирівнювання розмірів земельної власності всіх громадян, що мало попередити соціальні конфлікти. Це слід робити в ході заснування держави, потім це здійснювати набагато

складніше, але все-таки можливо, наприклад, зобов'язавши багатих давати придане, але не отримувати його. У «Політиці» Аристотель справедливо критикує зазначені проекти, вказує на їх нездійсненність. Так, проект Гіпподама Мілетського не передбачає конкретних механізмів попередження ворожнечі поміж трьома категоріями громадян, не враховує небезпеки захоплення воїнами необмеженої влади в полісі та ін. Фалей Халкедонський забуває, зокрема, про те, що бажання людей за природою безмежні, що талановиті люди будуть вважати себе обділеними і, що, основне – це «не стільки зрівняти власність, скільки зробити так, щоб люди від природи гідні не бажали мати більше, а негідні не мали б для цього можливостей» [2, с. 75].

Тобто виявлялося, що соціально-політична творчість не безмежна, зумовлюючись потребами, інтересами людей, вона водночас має дотримуватися природно-історичних закономірностей, порушення яких визначає нездійсненність, утопічність уявлених образів майбутнього. Але софісти, відкинувши релігійно-трансцендентне розуміння суспільства, не змогли розкрити такі закономірності, які б конкретизували в цілому вірну тезу про людину як рушійну силу суспільного розвитку. Натомість, вони потрапили в пастки крайнього індивідуалізму і морального релятивізму, перебільшуючи залежність історичних процесів, морально-ціннісних регуляторів від індивідуальних примх. В дійсності, це оберталось у проповідь аморалізму, легітимацію демагогічних практик. Зокрема, в такому дусі застосовує софістичну аргументацію **Фрасимах із Халкедона** (IV ст. до н.е.), визначаючи справедливість і закони як вираз волі найсильнішого.

Зазначена ідейна течія була проявом глибокої кризи, яка охопила еллінські міста-держави в IV ст.ст. до н.е. Велику шкоду полісному життю завдала Пелопоннеська війна (431 – 404 до н.е.), в якій брали участь, з одного боку, Афіни та її союзники, та, з іншого – Пелопоннеський союз, очолюваний Спартою. Цей тривалий і жорстокий військовий конфлікт спричинив чисельні жертви, сприяв розв'язанню братовбивчої ворожнечі між прихильниками аристократичних і демократичних партій усередині багатьох міст. Водночас існували і більш глибокі передумови регресивних тенденцій у суспільному розвитку Стародавньої Греції. Головна з них – це закритий характер давньогрецького полісу, що не лише зумовлював його відчуження від еллінської, і в цілому від міжнародної спільноти, але і від більшої частини населення (рабів і переселенців), що зосереджувалася в містах-державках і на прилеглих територіях. Хрестоматійний приклад такого відчуження – періодичні перевірки списків громад, за результатами яких продавалися в рабство всі особи, що незаконно набули громадянство. Наприклад, в часи Перикла така перевірка (вона здійснювалася після введення оплати за виконання громадянських обов'язків) привела до продажі в рабство понад п'яти тисяч порушників. При цьому ігнорувалася користь, яку приносили громаді ці люди, серед яких було багато ремісників, митців,

купців. Звісно, що така політика, орієнтована на захист вузьких корпоративних інтересів носіїв громадянства, перешкоджала подальшому розвитку суспільства.

Усвідомленню цього справжнього коріння суспільних бід заважали партикулярні ціннісні настанови, що домінували у свідомості не лише простих громадян, але і видатних філософів цієї епохи. Власне подібні настанови можна побачити і в **Платона** (428/427 – 348/347 до н.е.) і в **Аристотеля** (384 – 322 до н.е.), що витратили багато зусиль на пошук внутрішніх резервів удосконалення полісного життя, але не розглядали шляхів зняття його обмеженості та переходу до інших більш універсальних форм суспільного гуртожитку. Проте, навіть, за цих умов філософська глибина відпрацьованих мислителями концептуальних схем організації політичної влади зумовила можливість їх переосмислення в подальші епохи саме в плані загальнолюдських цінностей.

Така оцінка особливо справедлива щодо Аристотеля, який намагався шукати основи соціальної гармонії не в захмарному світі ідей, а в реальних історичних подіях, практичному досвіді і здоровому глузді людей. Розробці оптимальної державної конституції, яка була втілена в трактаті «Політика», передувало колективне вивчення історії політико-державного устрою в 158 грецьких містах-державах, здійснюване під керівництвом Аристотеля (з цих досліджень до нашого часу збереглося лише одне – «Афінська політія»). Внаслідок цієї праці був сконструйований проект **«політії»** – змішаної форми держави, яка сполучує елементи демократії та олігархії. Орієнтований на наслідування формам громадського життя, що встановилися в природний спосіб, мислитель не сприйняв ідеї Платона про скасування сім'ї та приватної власності. Всі ці інститути, на погляд Аристотеля, укорінені в природі людини, дають їй змогу відчувати себе захищеною і щасливою. Проте, розуміючи, що економічна поляризація суспільства на багатих і бідних, згубна для суспільного організму, філософ ратує за обмеження розмірів багатства, розширення середніх верств, організацію суспільних заходів, покликаних зміцнювати солідарність заможних громадян і злиднів. При цьому політичні права визнавалися за громадянами, здатними озброїтися на власний рахунок і звільненими від турбот про щоденний хліб. Абсолютно безправні раби, що розглядаються як засоби праці, здатні розмовляти. Рабство впливає з природного порядку: якщо у людини переважає фізична сила і слабка схильність до роздумів, то її властиво бути рабом від природи, і, навпаки, людям з високими якостями душевної організації та розумовими здібностями за природою наказано бути панами.

За вищезазначеним описом політії можна угадати модель рабовласницької демократії у Стародавніх Афінах. Між тим обмежувати її значення лише легітимацією існуючих громадсько-політичних порядків все-таки несправедливо. В кінцевому підсумку, вона виступила найбільш

завершеною формою синтезу духовних і практичних досягнень давньогрецької культури в соціально-політичній сфері: ідей громадянськості та демократії.

Але трактовані у вузькому корпоративному сенсі, дані ідеї не могли врятувати давньогрецький поліс від загибелі. Відчуваючи це, окремі мислителі платонівсько-аристотелівської епохи спробували зняти полісний партикуляризм на шляху інтеграції всіх грецьких народів під егідою сильного монарха. Власне, до цієї точки зору наближається ритор **Ісократ** (436 – 338 до н.е.), в промовах якого висувається концепція «панеллінізму», себто об'єднання зусиль усіх грецьких народів у боротьбі проти перського царя. Подібна позиція характерна і для **Ксенофонта** (пр. 445 – пр. 356 до н.е.), що в творі «Киропедія» на матеріалі перської історії конструює образ потужної держави, створеної унаслідок завоювань сусідніх країн під керівництвом мудрого і енергійного монарха. По суті, пропонувалася ідейна основа проекту елліністичної світової імперії, що згодом був реалізований Олександром Македонським (356 – 323 до н.е.).

Імперська форма суспільно-політичної організації затвердилася і в західній частині античного світу під проводом римлян. Особливістю римської імперії було те, що вона виростала з полісів давніх латинян, котрі від початку характеризувалися більшою доступністю для переселенців. Відкритість римського полісу ще більше посилилася через переможну боротьбу плебеїв (населення, що не входило до римської родоплемінної громади) з патриціями (представниками корінних римських родів) за рівні політичні права. Внутрішня спрямованість на універсалізм сприяла успіхам римської імперії, яка в період свого розквіту завоювала весь античний світ.

Римський період становлення соціально-політичного проектування відзначався досягненнями у перцептуальному вимірі підготовки та предметнення проектних задумів суспільних перетворень. Передусім, йдеться про прогрес юридичної техніки, професіоналізацію правничої діяльності. В римську епоху долається казуальність, випадковість законодавства за допомогою затвердження відшліфованих універсальних юридичних норм. Римські правники усвідомили відносність розв'язання проблеми конструювання загальнозначущих правил поведінки. «Ні закони, ні сенатусконсульти не можуть бути написані в такий спосіб, щоб вони враховували всі випадки, що колись-то трапляються, але достатньо, щоб вони поширювалися на те, що більшою частиною трапляється» – відзначав Юліан [3, с.32].

У плані розвитку концептуального рівня соціально-політичного проектування римляни поступалися грекам. У цілому це було закономірно, оскільки в рамках величезної імперії громадяни ставали підданими. По суті, коло фактичних суб'єктів політичних відношень звужувалося до носіїв вищої державної влади (сенаторів, консулів, принцепсів, імператорів тощо). Інші, колись вільні, члени полісних громад

перетворилися в прості «гвинтики», елементи величезної державної машини. Виконання подібної ролі, навіювало настрої пасивності, сприйняття потойбічної визначеності історичних подій, що відбуваються незалежно від волі і бажань пересічних людей. До речі, зі свого боку, правляча верхівка була зацікавлена в посиленні цих настроїв, адже в такий спосіб освячувалася імперська влада, забезпечувалася її непорушність.

Отже, не дивно, що в імперський період домінуючі позиції у філософії займає стоїцизм, що проповідував рівність всіх людей як громадян космосу перед вічним і немінучим плином історичних подій, керований вищими силами. Крім фаталізму, цей підхід містив імпульс до зняття всіх перегородок між різними соціальними групами, долання відчуження рабів від суспільства. В подальшому цей універсалізуючий підхід був продовжений у християнстві. Але в епоху Рима цей заклик до вселюдської рівності не був почутий. Поступове загострення протистояння рабів і рабовласників руйнувало внутрішню міцність імперії. Кінець-кінцем, вона губить здатність вирішувати масштабні соціально-економічні, зовнішньополітичні проблеми та падає під ударами чисельних варварських племен.

Висновки

Підсумовуючи, відзначимо, що в умовах бурхливого розвитку приватновласницьких відносин потреба консолідації полісної громади визначала становлення соціально-політичного проектування як засобу соціального діалогу, заснованого на критичній рефлексії міфологічного підґрунтя традиційних родоплемінних норм. Водночас демократична діалогічність полісу мала обмежений характер, виключаючи з громадянського дискурсу рабів і переселенців. В такий спосіб формувалося відчуження полісної форми конституювання державних інтересів та проектно-конструктивного управління майбутнім від потреб суспільного розвитку. Імперська форма влади виступила формою зняття місцевого партикуляризму полісів, певною мірою забезпечуючи соціальний поступ. В той же час монологічний характер проектно-конструктивних дій імперських можновладців немінуче підводив до консервації соціально-політичного життя, позбавляв можливості адекватно реагувати на нові суспільні проблеми.

Перспективу подальших наукових досліджень вбачаємо в соціально-філософському аналізі розвитку соціально-політичного проектування в епоху Середньовіччя.

Джерела

1. Андреев Ю. В. Цена свободы и гармонии. Несколько штрихов к портрету греческой цивилизации / Андреев Ю. В. – СПб. : Издательство «АЛТЕИЯ», 1999. – 399 с.

2. Аристотель Политика. Афинская полития / Аристотель; [предисл. Е. И. Темнова]. – М. : Мысль, 1997. – 458, [1] с. – (Из классического наследия).
3. Дигесты Юстиниана. Избранные фрагменты / [Пер. с лат. и примеч. И. С. Перетерского, отв. ред. доктор юридических наук Е. А. Скрипалев]. – М. : Издательство «Наука», 1984. – 456 с.
4. Гуторов В. А. Античная социальная утопия: Вопросы истории и теории / Гуторов В. А. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1989. – 288 с.
5. Донских О. А., Кочергин А. Н. Античная философия. Мифология в зеркале рефлексии / О. А. Донских, А. Н. Кочергин. – М. : Изд-во МГУ, 1993. – 240 с.
6. Драч Г. В. Рождение античной философии и начало антропологической проблематики / Драч Г. В. – М. : Гарадарики, 2003. – 318 с.
7. Кессиди Ф. От мифа к логосу: Становление греческой философии / Феохарий Кессиди; [отв. ред.. А. Е. Зимбули, 2-е изд., испр., доп.]. – СПб. : Алетейя, 2003. – 360 с. – (Серия «Античная библиотека. Исследования»).
8. Ковлер А. И., Смирнов В. В. Демократия и участие в политике. Критические очерки истории и теории / А. И. Ковлер, В. В. Смирнов. – М. : «Наука», 1986. – 192 с.
9. Фролов Э. Д. Факел Прометея. Очерки античной общественной мысли / Фролов Э. Д.; [2-е изд., испр. и доп.]. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1991. – 440 с.
10. Этюды по социальной инженерии : от утопии к организации / [Копылов Г. Г., Розин В. М., Федотова В. Г. и др.] ; под ред. В. М. Розина. – М. : Эдиториал УРСС, 2002. – 320 с.

Стаття надійшла 20.10.2009 р.